

## TLOUŠŤKA (NADVÁHA, OBEZITA) A JEJÍ STIGMATIZACE V PROMĚNÁCH ČASU NA PŘÍKLADU ČESKÉ SPOLEČNOSTI

## OVERWEIGHT AND OBESITY AND THEIR STIGMATIZATION OVER TIME USING THE EXAMPLE OF CZECH SOCIETY

J. Buriánková, & M. Waic

Univerzita Karlova, Fakulta tělesné výchovy a sportu

---

### Abstract

The article is devoted to the issue of the public's relationship to people with overweight or obesity. The basic method of the study is the chronological method, i.e. it proceeds according to the time axis from the High Middle Ages to the present. Up to the 19th century, the overall historical context is recalled, because in the Middle Ages and early modern times, the Czech lands do not show any differences from other European regions in the researched issue. Using the example of the environment of large cities, especially Prague in the 19th century, the causes of the phenomenon that we can ex post call overweight and obesity are analyzed. Special attention is paid to the public's attitudes towards overweight and obesity from the 1970s to the present.

**Keywords:** overweight; obesity; causes; stigmatization

### Souhrn

Článek je věnován problematice vztahu veřejnosti k lidem s nadváhou, resp. obezitou. Základní metodou studie je metoda chronologická, tj. je postupováno podle časové osy od vrcholného středověku do současnosti. Až do 19. st. je připomínán celkový dobový kontext, protože ve středověku a raném novověku nevykazují České země ve zkoumané problematice žádné odlišnosti od ostatních evropských regionů. Na příkladu prostředí velkých měst zejména Prahy v 19. st. jsou analyzovány příčiny fenoménu, který můžeme ex post nazvat nadváhou a obezitou. Zvláštní pozornost je věnována postojům veřejnosti k nadváze a obezitě od 70. let 20. století až do současnosti.

**Klíčová slova:** nadváha; obezita; příčiny; stigmatizace

---

### Úvod

Obezita je z lékařského hlediska definována jako stav lidského organismu, který přináší, nebo může s vysokou mírou pravděpodobnosti, přinášet závažné zdravotní problémy. Její nárůst je připisován zejména rychle akcelerujícím změnám v životním stylu obyvatel ekonomicky vyspělých zemí. Lékaři zabývající se obezitou a propagátoři zdravého životního stylu se snaží lidem předkládat imperativ zdravého způsobu života, jehož pilíře jsou zdravá strava a dostatek pohybu. Zároveň však varují před stigmatizací obezity. Pokud chceme na vybraných příkladech interpretovat společenské postoje k vizuálně vnímané silné nadváze u člověka, musíme si vyjasnit samotné stěžejní pojmy tj. tloušťka, resp. nadváha a obezita a stigma. Pro křesťanství vrcholného středověku stigmata znamenají rány na těle Ježíše Krista při jeho ukřižování, nebo rány na těle křesťanů, kteří si jimi připomínají Kristovu oběť, kterou vykoupil naše hříchy. My však v logice našeho příspěvku ve zmínkách o historických pohledech na tloušťku/obezitu chápeme stigma v přeneseném slova smyslu jako narativ společenského odmítnutí či dokonce odsouzení jedinců, u kterých je vidět značná nadváha.

### *Od starověku do století obezity*

Nadváha, byla již egyptskými lékaři chápána jako fenomén, který může přinést zdravotní komplikace a domníváme se, že i z estetického hlediska získala negativní konotaci, protože většina postav na malbách obou egyptských říší je štíhlá. Řecká antika se svojí zásadou kalokagathie a estetickým cítěním vyznávajícím lidskou krásu, u mužů těla vytrénovaného sportovním agonem a u žen postavy vyjadřující půvab, smyslnost i zdraví nebyla nakloněna rozměru těla odpovídající zcela zřetelné nadváze.

Vzhledem k tomu, že naším záměrem je zabývat se se v historickém kontextu potencionální či skutečnou stigmatizací lidí „korpulentního“ vzhledu, tak naším počátečním zastavením je univerzální evropský středověk, k jehož kulturnímu okruhu České země náleží. Nástupem křesťanství nepřímou, ale zcela zřetelně byl fenomén nadváhy/obezity konfrontován s ideálem světce a zásadami zbožného života. Ve 14. století se nestřídmost, nebo též obžerství, posunulo z 6. pozice do čela sedmi smrtelných hříchů. V reálném každodenním životě vrcholný i pozdní středověk není pro naše téma nijak zajímavý. Absolutní majorita obyvatelstva těžce pracovala v zemědělství a při většinou jednotvárném jídelníčku: polévky, kaše, černý chléb, nebyl energetický příjem poddaných vyšší než výdej. Ani životní styl nižší a částečně i vyšší šlechty, která si mohla dopřát masa podle libosti, většinou nevedl ke kalorické dysbalanci mezi kalorickým příjmem a výdejem. Existují příklady i těžké obezity, např. poslední desetiletí „husitského“ krále Jiříka z Poděbrad, jenž však byla pravděpodobně způsobena endokrinní poruchou.

Vrcholný středověk střídá renesance, která přinesla návrat zobrazení krásy lidského těla. Kontinuita křesťanství renesancí však nebyla nijak narušena. Ani reformace v celé paletě jejich náboženských směrů a církví nepřináší žádnou změnu. Cnosti protestantství ex post vymezuje Max Weber ve svém díle *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, které bylo publikováno v letech 1904-1905. S katolíky se protestanti shodnou na zbožnosti i střídmosti. Max Weber vychází zejména z kalvinismu a konstatuje, že kalvínský životní styl vychází ze zásad šetrnosti, a střídmosti a střízlivosti. Také další protestantské školy a církve hlásají zásady pracovitosti a askeze. Podle Webera jsou protestanti úspěšní ve vydělávání a hromadění peněz, ale paradigma vyplývající z jejich víry je nabádá k šetrnosti a obžerství zůstává pro protestanty smrtelným hříchem.

Zobrazení lidského těla u řady barokních malířů je výrazně odlišné od předchozího křesťanského umění. Baroko jako výrazový prostředek obrozeného katolicismu již není svázáno s dogmatikou vrcholného středověku, ani se nevrací k antice. Zároveň je protikladem asketického protestantismu, a proto hledá odlišné výrazové prostředky. V církevní architektuře a výtvarných dílech s náboženskými motivy přináší působivost a velkolepost. Ztvárňuje příběh a snaží se postihnout jeho situační dramatickosti. Mecenáši barokního umění jsou vedle církve katoličtí panovníci, bohatí šlechtici i měšťané, kteří staví na odiv svoji moc a bohatství, které se v období absolutismu 17. a 18. století stávají siamskými dvojčaty. Scény z mnohých barokních obrazů působí smyslným dojmem, ale živočišnost lidského těla není cílem barokního umění, ale výsledkem celkové kompozice díla. Absolutní majorita obyvatel Evropy však v důsledku třicetileté války a s ní souvisejících hladomorů fyzicky strádá a vstup do barokního kostela s jeho obrazy jim má připomenout, že bůh lidi trestá, ale i odměňuje a že po letech války, bídy a zmarů může přijít období dostatku. Univerzálnost katolického a částečně také protestantského světa v podstatě nevytváří žádné podhoubí stigmatizace na základě tělesných proporcí, s výjimkou viditelných tělesných postižení. Stigmatizaci se týkala „jen“ židů, jako příslušníků špatné víry, která přináší „divné a nečisté zvyky“ katů, kteří vykonávali nečisté povolání a pak lidi žijící na okrajích společnosti – žebráků, cikánů, prostitutek. Osvícenství zásadně změnilo vnímání světa a společenských vztahů. Francouzská a americká revoluce etablovaly občanskou společnost, která boří dosavadní stigmata a o totéž se snaží alespoň částečně osvícení panovníci např. Josef II. vydáním několika patentů, které se Židů, žijících v rakouské monarchii, týkaly (Javůrková, 2009).

Spolu s převratnými sociálními změnami, které jsou důsledkem procesu zásadních ekonomických změn, a které přináší nové sociální stereotypy a tabuizují nové skutečnosti, se vytváří první podhoubí pro pozdější nárůst fenoménu nadváhy, popř. obezity, až v 19. století. Nadále se budeme věnovat městskému prostředí českých zemí, které jsou pro vytváření podmínek, které směřují k diferencovanému pohledu na životní styl a tím související body image, stěžejní. Města českých zemí, zejména Praha, jsou prostředím, kde v návaznosti na rychle rostoucí průmysl nastávají převratné změny v sociální stratifikaci, a tím i v životním stylu jednotlivých sociálních vrstev. Životní styl venkovského obyvatelstva až do druhé světové války je relativně neměnný. Je dán charakterem práce, který vyplývá

z rytmu ročních období, přičemž se příliš nemění ani poměr mezi energií vydanou a přijatou, protože i skladba stravy nedoznala velkých změn. Na druhé straně sociálního spektra, životní styl šlechty, která je malou sociální skupinou městskou i zároveň venkovskou, je natolik výlučný, včetně složení stravy a charakteru pohybu, že ji v naší rozvaze můžeme opominout.

Zejména ve velkých městech dochází k procesu formování tzv. střední třídy, tj. sociální vrstvy, která stojí mezi proletariátem na straně jedné a rychle bohatnoucími továrníky a velkoobchodníky, které většinou označujeme jako buržoazie a vysokou státní a zemskou byrokracií, kde stále převažují příslušníci šlechty, na straně druhé. Zahrnuje profese lékařů, právníků, vyšších úředníků, obchodníků a tzv. svobodná povolání. Pro naše téma je důležité, že zvyky, hodnoty a předsudky této vrstvy se postupně stávají v oblasti etiky a etikety společenskými normami, včetně toho, jak má člověk vypadat. Zde je nutno připomenout skutečnost, že měšťanstvo, jak bývá tato sociální vrstva označována, odděluje sociální svět mužů a žen „Muž zprostředkoval kontakt s vnějším světem, zatímco úkolem žen byla péče o domácí krb.“ (Hlavačka, 2016, s. 246) Velký důraz kladou měšťanské rodiny na péči a výchovu dětí. Zatímco do výchovy zasahoval, byť většinou sporadicky, muž – živitel rodiny, tak péče o děti (hygiena, strava, oblékání, vštěpování pravidel zdvořilosti) zůstala zcela v kompetenci ženy.

V této souvislosti v polovině 19. století pronikla ze západu první antropologická měření a koncem 19. století proběhly antropologické výzkumy dětí také v Čechách. Na začátku 20. století byla v Čechách vydávána díla německo-ruského gynekologa Carla Heinricha Stratze, který zkoumal lidský růst a vývoj a který u dětí zdůrazňuje význam výživy a varuje nejen před podvýživou, ale také před „stravou neúčelovou a přebytkovou“. Ilustrace z dětských knížek a studiové fotografie dětí nám zároveň napovídají, že v druhé polovině 19. století a na začátku století 20. byl estetický ideál dítěte od narození až do školního věku baculatý andílek se zřetelnou nadváhou (Lenderová et al., 2014, s. 234). Tato Body image měla být zároveň důkazem, že dítě je zdravé a zdárně roste.

V roce 1826 byla poprvé vydána domácí kuchařka s podtitulkem o Pojednání o masových a postních pokrmech pro dcery české a moravské od spisovatelky Magdaleny Dobromily Rettigové. Kuchařka je vnímána jako základ české kaloricky bohaté kuchyně. Není tomu tak zcela, protože její autorka se snažila sestavovat pestrý jídelníček a v jejích receptech se objevuje i ovoce a zelenina. V 19. století se však dotvořila „česká kuchyně“ založená na hojnosti tuku a moučných jídel, na konzumaci tmavého masa a piva. Zatímco dělníci a dělnice byli plošně ohroženi podvýživou, tak u městských středních vrstev můžeme odhadovat denní kalorickou spotřebu mezi 3000 až 3500 kalorií. (Lenderová et al., 2017 s. 137) Vzhledem k tomu, že muži těchto vrstev většinou fyzicky nepracovali tak se můžeme domnívat, že této sociální vrstvě nadváha případně i obezita hrozila nejvíce. Domácí práce, kterým se věnovaly ženy sice vyžadovaly vyšší kalorický výdej, ale zdaleka ne rovnocenný k fyzické práci dělníků a řemeslníků. Navíc se můžeme domnívat, že u matek ze středních vrstev se již objevuje fenomén dojídaní po dětech, který se nám zachoval i do současnosti, takže i ženy v městských rodinách byly ohroženy nadváhou. Koncem 19. století se také v českých zemích objevuje vegetariánství a v roce 1908 vyšla první vegetariánská kuchařka (Lenderová et al., M. 2017 s. 139). Vegetariáni poukazovali na to, že zabíjet zvířata není správné a konzumace masa může přinášet zdravotní rizika.

Strava dělníků a středních vrstev se částečně lišila skladbou jídelníčku, ale více z hlediska obsahu kalorií. V dělnických rodinách se jedlo tak, jak skromný příjem dovolil tj. chleba, brambory a luštěniny, zejména v hustých polévkách a kaších omaštěných sádlem. Maso se servírovalo takřka výhradně v neděli – vařila se hovězí polévka a vyvařené maso se peklo s vepřovým. Pokud maso nevyšlo na všechny u stolu přednost měl muž, pak děti a na ženu často nezbylo. K pití se podávalo pivo. Největším gastronomickým svátkem bylo posvícení – na husu se šetřilo mnoho týdnů, pekly se koláče a podávalo lepší pivo (Šetrlová, 2018). Jídelníček středních vrstev se osahoval více masa, většinou vepřového, více se peklo za použití vajec i másla, na stole se objevovalo ovoce. V meziválečném Československu se skladba potravy příliš neměnila a podobně jako v období do první světové války, stravování odpovídalo finančním možnostem. Dělníci museli zaplatit bydlení a za zbytek příjmu se nakupovali potraviny, záleželo na výši příjmu a na ceně potravin, zda rodina nehladovala. Proto také v meziválečném období platí, že k nadváze, odhlédneme od ojedinělých výjimek, mohli mít sklon jen lidé ze středních vrstev. Za velké hospodářské krize 1929-1934 zasáhl nedostatek peněz na jídlo i příslušníky středních vrstev, pokud nenašli, či ztratili práci.

Nadváhu či dokonce obezitu nižší sociální vrstvy pravděpodobně vnímaly s částečnou závistí, jako znak blahobytu, respektive skutečnosti, že dotyčný nemusí na jídle příliš šetřit. Lidé ze středních

vrstev tloušťku nevnímali nijak pozitivně, ale také nebyla předmětem stigmatizace. V karikaturách se občas postavy se silnou nadváhou objevují při výsměchu buržoazii. Ve svých politických karikaturách „tlustou“ nadsázku používal například František Bidlo. Kinematografii meziválečného Československa vidíme, že mladí herci, o herečkách ani nemluvě, jsou vesměs štíhlí. Naopak role starších a usedlých mužů a žen hráli herci a herečky často poněkud korpulentní postav např. Teodor Pištěk, Saša Rašilov st., Antonie Nedošínská. viz např. film *Otec Kondelík a ženich Vejvara*. Můžeme se tedy domnívat, že „korpulentnost“ byla vnímána jako znak usedlosti a ztělesněním sociální role spořádaného otce rodiny a jeho paní, která ho poslouchá, ale zároveň s ním umírněně a laskavě manipuluje.

Za druhé světové války, podobně jako v době první světové války byl nedostatek potravin. V říjnu 1939 vyhlásila protektorátní vláda zavedení odběrních lístků na potraviny. Příkladový systém na potraviny a další komodity trval až do roku 1953. Od konce 50. let byl trh s potravinami postupně saturován. Ve druhé polovině 60. let se mezi městskou mládeží šíří kult britské modelky, herečky a zpěvačky známé pod přezdívkou Twiggy, kterou proslavil dětský výraz, krátké vlasy a drobná, velmi štíhlá postava.

V šedesátých letech 20. století se ve městech začaly objevovat panelové domy a v letech sedmdesátých začala výstavba velkých panelových sídlišť, z nichž nejznámější je asi pražské Jižní město. Socialistický režim tím reagoval na fatální nedostatek bytů. V případě tzv. „jižáku“ se původní velkorysý projekt živoucího města změnil v důsledku nedostatku financí, času a odpovídajících materiálů na velký shluk paneláků, bez odpovídající infrastruktury, včetně zázemí pro trávení volného času. První nájemníci, kteří se na jižní město nastěhovali měli sice byt, ve kterém trávili při návratu z práce veškerý volný čas, většina z nich sledováním televize. Sousedy potkávali, ale nenavazovali s nimi žádný sociální kontakt. Další skutečností, která vedla k postupné, ale zásadní změně životního stylu obyvatel velkých měst, byl chronický nedostatek různého spotřebního zboží, ale dostatek potravin, resp. dostatek co do kvantity, s kvalitou to již bylo horší. Ve školních jídelnách se vařila klasická česká kuchyně“ tj. knedlíky, vepřové maso, moukou zahuštěné omáčky a sladká jídla. Nutriční odborníci usilovali o pestřejší skladbu jídelníčku zahrnující libové maso, syrovou zeleninu a ovoce, ale jejich doporučení nebyla vyslyšena, protože narážela na nízké finanční normativy, nedostatek kvalitních surovin a také na sice nepovolenou, ale rozšířenou praxi, že část kvalitních surovin mizela v taškách špatně placených kuchaře, které si je odnášely domů (Franc, 2024, s. 330-343). V domácnostech byla za sváteční jídlo považována svíčková, obalovaný řízek a pečená drůbež. V hostincích, zvláště nižší kategorie, vévodil jídelníčku smažený sýr. Doplnkem sledování televize bylo chroupání smažených brambůrků a popíjení piva, popř. vína. Socialistický režim chtěl zachovat tradici vinoucí se od konce 19. století, tj. nízké ceny piva, včetně čepovaného, takže popíjení pěnivého moku v hospodách se stalo záležitostí i všedního dne. Pro obyvatele sídlišť velkých měst s výjimkou manuálně pracujících se stal životní styl s nedostatkem pohybu a vysokým kalorickým příjmem realitou. Navíc ve městech se množily obchody s tzv. lahůdkami a bufety s uzeninami, chlebíčky, majonézovými saláty a dalšími pochoutkami. Proto také od 70. let můžeme sledovat stále stoupající křivku prevalence nadváhy a obezity. Na venkově se začala u mužů a žen střední generace také objevovat nadváha, protože mechanizace v zemědělství nahradila část fyzické práce, a někteří zaměstnanci družstev, co měli na starosti administrativu, fyzicky nepracovali. Většina družstevníků, však chovala prase, popřípadě husy a slepice, takže měla dostatek vepřového masa, vajec, popřípadě drůbeže. Dospělí lidé s nadváhou se však s žádnou stigmatizací nesetkávali. Představitelé komunistického režimu, „socialistický konzum“ přímo nepropagovali, ale podporovali ho různými způsoby nepřímě, jako výraz lidového blahobytu. Také široká veřejnost byla ke korpulentní těm lidem tolerantní. Hvězdami mnoha českých komedií byli Jan Libíček a Helena Růžičková, kteří jako vynikající interpreti svých rolí, dokázali svá kila náležitě herecky prodat. S protikladem hubený versus tlustá pracuje režisér Jaroslav Papoušek v trilogii o rodině Homolkových. Nejedná se, podobně jako v prvorepublikovém filmu *„Otec Kondelík, ženich Vejvara,“* o stigmatizaci obezity, ale o satiru o „socialistickém“ maloměstství, kde režisér vyhledává typy herců, aby realizoval svůj celkový záměr. Již v 70. letech se však stigmatizace nadváhy týkala nejzranitelnější skupiny populace tj. adolescentních dívek. Svědčí o tom jímavý příběh dospívající dívky, vyprávěný filmem *Metráček* z roku 1972.

Komunistické elity nebránili „socialistickému konzumu“, založenému na spotřebě kaloricky vydatného jídla, ale zároveň především pořádáním spartakiád manifestovali péči o tělesnou výchovu obyvatel. Spartakiády, alespoň ve svém strahovském finále, byly festivaly mládí, půvabu a zdatnosti. Od první v roce 1955 k poslední v roce 1985 vidíme patrný posun od silné ideologizace k působivé podívané

hromadných skladeb. Nejsledovanější představením spartakiády byla armádní skladba, ve které vojáci předváděli i náročné akrobatické prvky oděni jen bílých trenýrkách, všichni do bronzova opálení. Jejich vystoupení můžeme nazvat kultem urostlého mužského těla, který obdivujeme, ale nemusíme se ho snažit dosáhnout. Ani nebylo jak, protože posilovny a fitcentra neexistovaly a úzký okruh příznivců kulturistiky cvičil, kde se dalo. Počátkem sedmdesátých let se na televizních obrazovkách objevoval pravidelný pořad Bud' fit, který v 80. letech vystřídal pořad Cvičme v rytme. Směřoval k ženám, které mohly doma cvičit na hudbu, spolu s cvičitelkami v televizi.

Po pádu komunismu se Československo a po jeho rozpadu Česká republika stala opět součástí Evropy a od roku 2004 i Evropské unie. Pád železné opony otevřel zemi v 90. letech přívalu kulturních vzorů, postojů i stereotypů západní Evropy, včetně trendů životního stylu a z něho pramenících postojů k tomu, jak má člověk vypadat. Od začátku 21. století si kulturní vliv západu čeští televizní tvůrci adaptovali do české podoby masové kultury zejména od poloviny prvního desetiletí 20. století do nekonečných televizních seriálů. V životním stylu Čechů přinesl návrat do Evropy a otevření se světu vzhledem k (ne)zápasu s nadváhou a obezitou rozporné fenomény. Na jedné straně to byla propagace zdravého stylu života to jest lehčí a vyváženější stravy a kultu pohybu formující postavu. Brzy se ve městech utvořila síť posiloven a fit center, umožňující mužům nabírat svalovou hmotu a ženám celé spektrum aerobních cvičení. Objevily se squashové kurty a staronová politicko-ekonomická elita se vydala na golfový green. Na druhé straně se vytvořila síť rychlých občerstvení McDonald, KFC, pizzerie a další, které získaly v Čechách rychle oblibu. Podobně jako v USA se postupně začínaly u lidí mladší a střední generace rozevírat nůžky mezi menšinou lidí vytrénovaných těl a ostatními, z nichž stále více trpělo nadváhou až obezitou.

K čím dál tím dramatičtějšímu nárůstu nadváhy a obezity nejvíce přispěly změny životního stylu, resp. nárůstu počtu lidí, kterých se týkaly. Šíření počítačových profesí, „odliv pracovníků ze zemědělství a proměna mnohých vesnic v satelity měst, kde lidé tráví cestu do zaměstnání a zpět domů v autě – to vše vede, mimo jiné, k omezení pohybové aktivity při zachování kalorického příjmu. Z toho rezultuje šíření nadváhy a obezity. V druhém desetiletí 21. století mnohé výzkumy dokládají šíření obezity také u dětí, a to napříč všemi sociálními vrstvami, protože vzorce chování a způsob trávení volného času přebírají děti většinou od rodičů. Zrodem a lavinovým šířením sociálních sítí, které dnes nejen využívají, ale tráví na nich značný objem volného času generace rodičů i jejich dětí, se šíří styl života, odehrávající se ve virtuální a ne ve skutečné realitě.

Od poloviny devadesátých let minulého století křivka obezity u dětí i dospělých kontinuálně narůstá. Dlouhodobá data ukazují setrvalý růst podílu dospívajících s nadváhou nebo obezitou. V období 2002–2014 došlo k nárůstu těchto hodnot u patnáctiletých chlapců z 16 % na 21 % a u dívek ze 7 % na 11 %. Tato tendence však pokračuje i v dalších letech. Aktuální data mezinárodní výzkumné studie o zdraví a životním stylu dětí a školáků ukazují, že více než pětina českých dětí ve věku 11–15 let má nadváhu nebo obezitu, přičemž chlapci jsou nadměrnou hmotností ohroženi častěji než dívky. Výrazný nárůst obezity je patrný zejména mezi patnáctiletými chlapci, zatímco nadváha častěji přibývá u dívek ve věku 13 a 15 let. Výskyt nadměrné hmotnosti je přitom výrazně častější u dětí pocházejících z rodin s nižšími příjmy, což potvrzuje trvalý nerovnost ve zdraví napříč sociálními skupinami. Regionální rozdíly dále ukazují, že nejvyšší podíl dětí s nadváhou a obezitou je v hlavním městě Praze (14,7 %), zatímco nejvyšší hodnoty vykazuje Ústecký kraj (25,9 %) (Buriánková, 2025, s. 50). Svědčí to o skutečnosti, že rodiny s vyššími příjmy a pravděpodobně také s vyšším vzděláním rodičů si více osvojili povědomí o zdravém životním stylu a především disponují více možnostmi ho v rodinném životě realizovat.

Byť na téma stigmatizace nadváhy a obezity proběhla také v českém prostředí celá řada výzkumů, tak šíří a hloubku stigmatizace „tloušťky“ není lehké odhadnout, zvláště pokud jsme si ji vymezili jako společenské, tedy většinové odmítnutí. Podle některých badatelů „ke stigmatizaci obezity dochází podle toho, zda je velká tělesná hmotnost v dané společnosti sociálně definována jako dominantní nebo jako marginální. To určuje normy dané společností podle toho, co je kolektivně přijímáno jako normální (Buriánková, 2025, s. 50). Vzhledem k tomu, že zejména sociální sítě se staly bojištěm kulturních válek, tak je ožehavé mluvit o kolektivně přijímaných hodnotách, které se z titulu vnímání většiny, stávají normální. V kulturních válkách proti sobě většinou stojí dva nesmiřitelné tábory, které prezentují jimi vyznávané hodnoty za všeobecně pravdivé a negativní postoje k těmto hodnotám interpretují jako pomýlené, zpátečnické, rasistické. Druhý tábor argumentuje, že jejich pravdy jsou

tradiční a postoje druhých nepřírozené, nekřesťanské, extrémní. Stigmatizace nadváhy a obezity sice není hlavním tématem kulturních válek, ale objevuje se tu. České prostředí sice neleží v epicentru kulturních válek, ale i zde jsou slyšet hlasy „pokrokářů“, že každý má plné právo na podobu svého těla a na jeho prezentaci ve veřejném prostoru, kterým neodporují, jako u jiných témat, tradicionalisté, ale paradoxně také „pokrokáři“ propagující zdravý životní styl, založený na pohybu a zdravém stravování. Dále je otázkou, zda dokážeme rozlišit tlak okolí od autostigmatizace jedinců, kteří svoji nadváhu, či obezitu i bez negativních postojů okolí vnímají jako handicap, který je diskriminuje v mezilidských i obecně společenských vztazích, což jim přináší minimálně psychologický diskomfort. Historicky jsou ženy, kvůli nadváze stigmatizovány více než muži, protože jsou častěji posuzovány podle svého vzhledu. Tato maskulinní optika je i v současnosti živena příklady úspěšných žen, jejichž podoba ve filmovém a televizním světě a na sociálních sítích evokuje souvislost mezi slávou a penězi s atraktivním zjevem. Děje se tak v rámci image, který si tyto ženy záměrně a systematicky budují. V oblasti zdravotní mohou lidé s nadváhou a obézní chápat boj proti obezitě jako formu stigmatizace, zvláště tam, kde lékař necitlivě zdůrazňuje nutnost redukce váhy vzhledem ke stanovené diagnóze, popřípadě když zdravotníci dávají nepokrytě najevo, jak jim obezita ztěžuje péči o pacienty. Nejzranitelnější skupinou stigmatizace nadváhy jsou dospívající dívky v pubertálním a postpubertálním věku. Stigmatizace může být nepřímá, bez negativních postojů bezprostředního okolí, tj. že tyto dívky se sami konfrontují s vizuálními vzory sportovkyň, elegantních žen, či žen bujných tvarů, ale na těch „správných místech.“ Dívky s nadváhou v tomto věku citlivě reagují na posměch, s kterým se mohou setkat v různých prostředích, zejména ve škole např. v hodinách tělocviku, ale také ve skupině vrstevníků. Také ve sportu je nadváha, nebo i jiný somatotyp, který je v dané disciplíně limitujícím faktorem pro zvyšování výkonnosti, někdy komentován trenéry necitlivým občas i vyloženě hrubým způsobem. Stigmatizace nadváhy a obezity v českém prostředí existuje a má různé podoby a více odstínů. Zároveň však nelze nárůst nadváhy a obezity, zejména u dětí a mládeže ignorovat a těžko lze propagovat zdravý životní styl založený na rovnováze kalorického příjmu a výdeje, a přitom se tvářit, že nadváha, nebo dokonce obezita, která je výsledkem nerovnováhy příjmu potravy a vydané energie, je normální stav. Pokud lékaři zařadili obezitu mezi choroby, tak ji zároveň, alespoň ze zdravotního hlediska, nemůžeme chápat jako normální.

## **Závěr**

Nadváha, či dokonce obezita je zmiňována v historických pramenech u jednotlivců, většinou příslušníků vládnoucí elity už od starověku, většinou ve spojení se zdravotními problémy těchto jedinců. Jako celospolečenský problém však neexistovala a tímto rozměru, ani existovat nemohla, protože „převis“ kalorického příjmu si mohli dovolit jen jedinci, z některých sociálních skupin. Vytvoření sociálně-ekonomických podmínek pro masovější šíření nadváhy spadá až do 19. století, kdy v důsledku průmyslové revoluce nastává v průmyslových oblastech masový příliv lidí do měst. Uvedené podmínky se však týkají, jen rodící se střední třídy, jejichž příslušníci fyzicky nepracují a zároveň mají dostatek prostředků na nákup masa, mléka, másla tj. vysoce kalorických potravin. Naopak dělnické rodiny si mohly dovolit pouze takovou stravu, která vedla ke kalorickému deficitu, který často vedl u dětí i dospělých k podvýživě. V meziválečném období se sice zlepšilo sociální postavení dělníků a s tím i jejich stravování, ale v podstatě platí již konstatované. Do období do druhé světové války nezaznamenáme v Československu výraznější stigmatizaci nadváhy, popř. obezity, což však neznamená, že zvláště mladé ženy, pokud by se porovnávali se štíhlými a elegantními hvězdami stříbrného plátna, které se stávaly vzory ideálního body image, nepociťovaly nadváhu, jako svůj handicap. V době druhé světové války a od konce 40. a do poloviny 50. let, kdy Československo již ovládali komunisté, obyvatelé pociťovali spíše nedostatek potravin. Od let 60. byl potravin dostatek, byť z hlediska správné výživy i požadavků spotřebitelů ne v dostatečném sortimentu. Konzumace masa a alkoholu se stává součástí „socialistického“ konzumního způsobu života. V sedmdesátých letech v důsledku plíživé změny životního stylu především městského obyvatelstva se nadváha, či dokonce obezita postupně stává, podobně jako v některých západních evropských zemích, zdravotním problémem. V individuálních případech mohli být lidé se silnou nadváhou obětí stigmatizace, např. děti ve škole, či dospělí ve zdravotnických zařízeních. Její rozměr však neznáme, protože se neuskutečnily žádné relevantní výzkumy.

Od devadesátých let v souvislosti s další etapou změn v životním stylu obyvatel se obezita stala postupně jedním z nezávažnějších zdravotních problémů. Byť podle evropských výzkumů se stigmati-

zace lidí s viditelnou nadváhou šíří, tak podle našeho názoru, ani v 21. století nejsou lidé s patrnou nadváhou v českém prostředí plošně vystaveni veřejnému posměchu či odsouzení, mimo jiné proto, že dětí i dospělých s nadváhou, či dokonce obézních poměrně rychle přibývá a česká společnost je k tomuto fenoménu tradičně tolerantní. Neznamená to však, že některé sociální skupiny, speciálně dívky v období adolescence trpící nadváhou, stigmatizaci, ať už v konfrontaci na sociálních sítích, či se svým okolím, nepocítují a to některé velmi palčivě.

## Literatura

- Buriánková, J. (2025). *Příležitosti a limity formování zdravého životního stylu* [Disertační práce, Univerzita Karlova. Fakulta Tělesné výchovy a sportu].
- Franc, M. (2024). *Dějiny výživy a stravování v českých zemích 1945-1970*. Academia.
- Hlavačka, M. et al. (2016). *České země v 19. století*. Historický ústav.
- Javůrková, J. (2009). *Právní postavení Židů v období vlády Marie Terezie a Josefa II.* [Diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta]. [https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/24006/DPTX\\_2008\\_2\\_11220\\_HS9999\\_32853\\_0\\_73255.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/24006/DPTX_2008_2_11220_HS9999_32853_0_73255.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Lenderová, M., Jiránek, T., & Macková, M. (2017). *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Charles University in Prague, Karolinum Press.
- Lenderová, M., Tinková, D., & Hanulík, V. (2014). *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. NLN, Nakladatelství Lidové noviny.
- Šetrlová, J. (2018). *Strava a stravování pražských dělníků 1948-1939* [Bakalářská práce, Západočeská univerzita, Fakulta Filozofická]. <https://naos-be.zcu.cz/server/api/core/bitstreams/3b1117b0-29fc-4791-bef5-f4fc891c3dd5/content>
- Weber M. (2013). *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*. Beck.

**Mgr. Jitka Buriánková**

**Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy**

**Katedra společenskovedního základu v kinantropologii**

**José Martího 269**

**162 52 Praha 6**

**buriankova@ftvs.cuni.cz**